

Project SOWEDO

Oriëntatie van sociaal werk op duurzame ontwikkeling

Werken aan een veerkrachtige samenleving

Hoofdpijnen van het eindrapport

Jef Peeters

Voorwoord

Beste lezer,

Dat we vandaag midden in een mondiale ecologische crisis zitten is het intrappen van een open deur. De klimaatcrisis is daarbij maar het topje van de ijsberg, naast o.m. de crisis van de biodiversiteit, de achteruitgang van vruchtbaar land, de voedsel- en watercrisis, Die samenlopende crisissen laten zich ook voelen binnen ons eigen land, bijvoorbeeld via vluchtelingen die van over de hele wereld naar hier komen in hun zoektocht naar een betere situatie. Daarbij heeft ook Vlaanderen als 'rijk' land te kampen met ecologische problemen zoals teloorgang van open ruimte, luchtvervuiling, verkeerslawaaï, en daarmee verbonden gezondheidsproblemen...

Het sociaal werk kan daar niet ongevoelig voor zijn, vooral omdat de armen van de wereld, waaronder ook de minstbegoeden bij ons, de grootste slachtoffers zijn van een ontwikkeling waar zij zelf geen verantwoordelijkheid in dragen en ook weinig greep op hebben. De samenhang tussen ecologische crisis en de wereldwijd groeiende sociale kloof is voor het sociaal werk dan ook een cruciaal gegeven. De vraag is dan hoe duurzame ontwikkeling een antwoord kan zijn op die tweevoudige crisis, en welke bijdrage het sociaal werk daarbij kan leveren. Die vraag vormde de basis van onze zoektocht tijdens het project SOWEDO.

Het project SOWEDO – 'Oriëntatie van sociaal werk op duurzame ontwikkeling' werd gedurende de voorbije twee jaren gefinancierd door de Vlaamse overheid het kader van de Vlaamse Strategie Duurzame Ontwikkeling. Het loopt af op 31 oktober 2009. Het eindrapport van SOWEDO zullen we publiek ter beschikking stellen via de website van DHOVlaanderen.¹ Deze brochure geeft n.a.v. de afsluitende studiedag 'Facetten van duurzaamheid' op 23 oktober de enkele hoofdlijnen weer. Het rapport biedt meer info over de achtergrond van het project, een ruimer onderbouwde uiteenzetting van ons conceptuele kader, een literatuurstudie met een uitgebreide literatuurlijst, en meer concrete informatie over ons onderzoek naar duurzame ontwikkeling in het werkveld. Tot slot zal het ook enkele aanbevelingen formuleren.

Met de beperkte financiering van het project – goed voor een halftijdse opdracht verdeeld over twee projectmedewerkers² – konden we geen breed onderzoek opzetten naar de stand van zaken aangaande duurzame ontwikkeling binnen het werkveld van het sociaal werk. We beschouwen dit project vooral als een interventie om duurzame ontwikkeling duidelijker op de agenda van het sociaal werk te krijgen. Uit de interviews die we afnamen blijkt wel veel interesse en goede wil om het eigen werk in verband te brengen met duurzame ontwikkeling, maar het ontbreekt aan een oriënterend kader om dat goed te kunnen plaatsen. Daarom houden we eraan om in deze brochure vooral aandacht te besteden aan de hoofdlijnen van het kader dat we uitwerkten. Daarnaast geven we ook een bondig beeld van de verschillende activiteiten die we tijdens het project ontwikkelden, en van enkele belangrijke conclusies die we toch ook uit ons onderzoek naar het werkveld kunnen trekken.

Omdat we het niet kunnen laten breien we nog een staartje aan dit project. Met een financiële ondersteuning van de KHLeuven werken we in de loop van dit academiejaar aan een boek over sociaal werk en duurzame ontwikkeling. Dat zou rond 1 oktober 2010 moeten verschijnen.

Beschouw dit project als ons engagement voor een beter leefbare en meer rechtvaardige wereld. En hopelijk inspireert de lectuur van deze tekst om met ons mee te stappen.

Jef Peeters

Uw reacties graag naar: jef.peeters@khleuven.be

1 Enkele uitgangspunten

Met het project SOWEDO willen we laten zien op welke manier het maatschappelijk proces van duurzame ontwikkeling van belang is voor het sociaal werk. Daartoe proberen we een kader aan te reiken. Daarbij gaan we uit van volgende vaststellingen:

- Om te beginnen waren wij verbaasd over de grote mate van afwezigheid van een ecologisch discours en daarop betrokken normatieve principes binnen het sociaal werk. Waar goed sociaal werk zich steeds betreft op de omgeving, blijft dit veelal beperkt tot de sociale omgeving. En omdat duurzame ontwikkeling in eerste instantie geassocieerd wordt met milieuzorg – zoals overigens ook in de bredere samenleving gebeurt – ziet men dat niet als een zaak voor het sociaal werk.
- Er is echter wel een reëel verband tussen heel wat sociale en ecologische problemen. We zien daarom ook een ontwikkeling van ecologisch georiënteerde praktijken in heel wat middenveldorganisaties. Maar dat heeft tot nu toe nauwelijks tot een fundamentele bijstelling van de denkkaders van het sociaal werk geleid. Hoe zit dat dan met de ecologische crisis? Op welke manier is die relevant voor het sociaal werk?
- Door de focus op milieuproblemen in het discours rond duurzame ontwikkeling blijft ook de sociale dimensie daarvan onderbelicht. Ondermeer het belang van verdelingsvraagstukken voor duurzaamheid is geen prominent inzicht. Dat brengt mee dat ook waar sociaal werkers aan die sociale dimensie van duurzaamheid werken, zij het verband met duurzame ontwikkeling niet leggen.

Naast die probleemstelling waren er ook een aantal belangrijke referentiepunten waar we rekening mee wilden houden:

- De internationale literatuur van het sociaal werk biedt al enkele eerste theoretische ontwikkelingen die bovenstaande problematiek in rekening proberen te brengen, met name: *ecological social work* (VS – Canada) en de *eco-social approach* (Europa).
- Op het Vlaamse politieke niveau was er een proces bezig om duurzame ontwikkeling beter op de agenda te krijgen, wat in 2008 resulteerde in een *Decreet ter bevordering van duurzame ontwikkeling*.
- Tijdens de loop van het project heeft ook VODO (Vlaams Overleg Duurzame Ontwikkeling) samen met enkele sociale partnerorganisaties een visie op duurzame ontwikkeling uitgewerkt om de sociale dimensie van duurzaamheid meer op het voorplan te kunnen brengen.³ Voor ons een belangrijk gegeven om mee op één lijn te zitten.

2 Activiteiten van het project

Om op bovenstaande uitdagingen een antwoord te zoeken zijn we op zoek gegaan naar concepten die sociaal werk kunnen kaderen binnen het proces van duurzame ontwikkeling. Dat gebeurde zowel via literatuuronderzoek, als door deelname aan uiteenzettingen, gesprekken en discussies binnen allerlei fora. Een deel daarvan hebben we daartoe zelf opgezet. In deel 3 gaan we in op het denkkader dat we op die manier ontwikkeld hebben.

Daarnaast probeerden we een beeld te krijgen van de manier waarop duurzame ontwikkeling (al dan niet) aanwezig is binnen het werkveld van het sociaal werk. Dat gebeurde via het afnemen van interviews en de organisatie van focusgroepen. Belangrijk is dat die onderzoeksactiviteit zelf gezien wordt als een interventie die de thematiek van duurzame ontwikkeling binnen brengt binnen organisaties van het sociaal werk. In die lijn nodigden we ook werkers uit op de studiebijeenkomsten die we organiseerden. In deel 4 vatten we enkele van onze belangrijkste bevindingen samen.

Voor de verspreiding van het materiaal dat we ontwikkelden en het aanzwengelen van de discussie daarover, was onze samenwerking met *Duurzaam Hoger Onderwijs Vlaanderen* (DHO) cruciaal. Er werd een thematisch lerend netwerk opgezet rond sociaal werk en duurzame ontwikkeling. Aan de bijeenkomsten nemen zowel docenten uit sociale scholen als mensen uit de praktijk van het sociaal werk deel. Bovendien stelde de website van DHOVlaanderen ons in staat om allerlei teksten en presentaties breed ter beschikking te stellen.

Om enig beeld te geven van al die bezigheden geven we een bondige opsomming van de belangrijkste activiteiten:

- een conceptuele literatuurstudie, met een tussentijdse webpublicatie einde 2008;
- meer dan 30 interviews;
- 5 reflectiebijeenkomsten;
- 4 focusgroepen;
- 7 bijeenkomsten van het lerend netwerk;
- een studievoormiddag en een studiedag;
- ontwikkelen van een basispresentatie;
- congresbijdrage, gastcollege, lezingen...

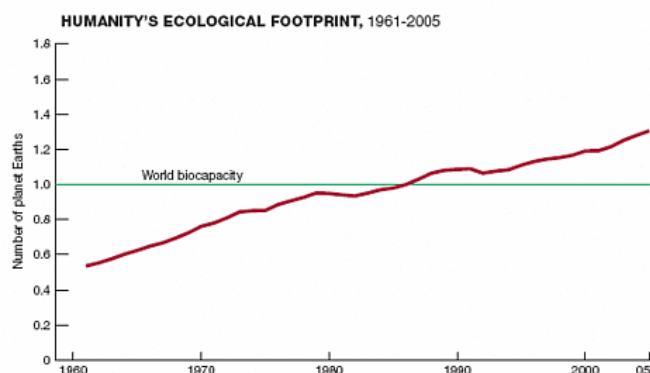
3 Duurzame ontwikkeling als kader

Waarom we duurzame ontwikkeling moeten oppakken als een kader voor sociaal werk benaderen we op twee manieren: vanuit het dwingend karakter van de huidige sociaal-ecologische crisis, en vanuit een toetsing van de ethische uitgangspunten van het sociaal werk aan die van duurzame ontwikkeling.⁴ Daarna gaan we op zoek naar een gepaste voorstelling van duurzame ontwikkeling. En die hanteren we dan om een beeld te geven van wat duurzame ontwikkeling voor het sociaal werk kan betekenen.

3.1 De urgentie van ecologische rechtvaardigheid

Alle internationale rapporten van de laatste jaren maken duidelijk dat de ecologische crisis van een dergelijke omvang en impact is, dat ze de samenleving voor een enorme uitdaging plaatst. In grote lijnen kan die globale crisis beschreven worden als een tweevoudige crisis:

- Allereerst is er de crisis van het **mondiale leefmilieu**: we leven op een te grote voet. Als mensheid gebruiken we meer natuurlijke hulpbronnen dan er duurzaam beschikbaar zijn. Die overschrijding van de milieugebruiksruimte wordt de ecologische 'overshoot' genoemd. Voor onze uiteenzetting zijn niet de details uit de internationale rapporten belangrijk, maar wel een oriënterend beeld. Daarom geven we hier één cijfer: volgens het *Living Planet Report* van 2008 was de mondiale ecologische voetafdruk in 2005 al minstens 25% groter dan de planeet aarde duurzaam kan dragen.

LPR-rapport 2008: Mondiale ecologische voetafdruk in 2005

- Vervolgens is er een crisis van **sociale rechtvaardigheid**, zowel mondiaal als binnen landen. Uit vergelijking van de ecologische voetafdruk tussen landen blijkt een zeer ongelijke verdeling, zowel wat toegang tot, als gebruik van hulpbronnen betreft. Bovendien heeft de neoliberale politiek ook een groeiende kloof tussen arm en rijk binnen landen veroorzaakt.

Het spreekt voor zich dat in een situatie van ecologische *overshoot* een politiek van herverdeling van rijkdom zonder respect voor ecologische grenzen geen goed antwoord is. We riskeren dan een ineenstorting van het huidige ecosysteem, met alle gevolgen voor een leefbare menselijke samenleving. Anders gezegd: met het huidige productie- en consumptiesysteem bevinden we ons in een impasse. Daarbij radicaliseert het vraagstuk van de ecologische grenzen het verdeelvraagstuk, dat als een vraag naar 'ecologische rechtvaardigheid' (*ecological justice*) om een reële herverdeling van toegang tot hulpbronnen gaat.

De **uitdaging** waar we vandaag voor staan is dan: bevrediging van behoeften en creëren van welzijn voor elke wereldbewoner met behoud van het 'natuurlijk kapitaal'. Dat vereist minstens het volgende:

- een verregaande dematerialisering van de economie;
- een rechtvaardige verdeling van welvaart;
- een nieuwe visie op welzijn, dat als finaliteit meer is dan materiële welvaart.

Die drievoudige opgave vraagt om een complex en gelaagd proces van maatschappelijke verandering, dat slechts kan gerealiseerd worden via het combineren van volgende

complementaire strategieën:

- efficiëntiestrategie: verhogen productiviteit hulpbronnen; gesloten kringlopen, e.d.;
- herverdelingsstrategie: 'ecological justice';
- efficiëntiestrategie: ontwikkelen van levenskwaliteit i.p.v. kwantiteit.

Duurzame ontwikkeling moeten we dan ook opvatten als niet minder dan een overgang naar een andere samenleving. Het gaat om een maatschappelijk **transitieproces** dat geen enkel domein van de samenleving onaangeroerd laat. Men spreekt daarom soms ook over duurzame ontwikkeling als een '**nieuw paradigma**' voor onze samenleving.

De vraag naar duurzame ontwikkeling raakt dus onvermijdelijk ook het sociaal werk. Zo bezien wordt duurzame ontwikkeling ook een nieuw kader om naar het sociaal werk te kijken.

3.2 Een normatief kader voor sociaal werk en duurzame ontwikkeling

Om te laten zien dat de ethische grondslagen van het sociaal werk aansluiten bij de opgave van duurzame ontwikkeling, maakten we een vergelijking die uitging van de meest vooraanstaande definities van beide. Zeer belangrijk is daarbij oog te hebben voor heel de agenda van duurzame ontwikkeling.

3.2.1 Duurzame ontwikkeling

Definitie

Our Common Future, het rapport van de *World Commission on Environment and Development* uit 1987, bekend als het Brundtlandrapport, geeft de wereldwijd meest gezaghebbende definitie van duurzame ontwikkeling in het kader van politiek en beleid. Ze luidt als volgt:

*"Een duurzame ontwikkeling is een ontwikkeling die tegemoet komt aan de behoeften van het heden zonder de behoeftevoorziening van de komende generaties in het gedrang te brengen. Er liggen twee gedachten aan de grondslag: het concept 'behoefte', in het bijzonder de basisbehoeften van de armen van de wereld die prioriteit moeten krijgen; en de notie van grenzen door de huidige stand van de technologie en de sociale organisatie aan de mogelijkheid van het milieu om aan de huidige en toekomstige behoeften te voldoen."*⁴⁵

Meestal wordt enkel de eerste zin van deze definitie geciteerd. De daarop volgende toelichting omtrent de prioriteit van de behoeften van de armen en de erkenning van grenzen is evenwel van groot belang voor een correcte normatieve interpretatie van duurzame ontwikkeling.

In de benadering van Brundtland heeft duurzame ontwikkeling duidelijk een mondiale focus. En de eerste toelichting aangaande de prioriteit van de noden van de armen van vandaag, maakt onmiddellijk duidelijk dat daardoor de levenswijze van de rijken mee in de balans komt. Dat roept onmiddellijk de vraag op naar wat 'noden', of 'basisbehoeften' zijn, en hoe we ze kunnen onderscheiden van 'wensen'. Vooral in de wetenschap dat bij stijgende welvaart behoeften *lijken* toe te nemen, is de vraag naar gepaste, en wellicht herziene, opvattingen over welzijn en 'goed leven' van cruciaal belang.

Wat de notie van grenzen betreft zien we impliciet een optimistische toekomstvisie. De begrenzingen van vandaag zijn niet absoluut, en kunnen door zowel technologische als sociale vooruitgang verlegd worden. Niettemin erkent het rapport dat er uiteindelijk wel grenzen zijn aan de groei.

Hoewel de omschrijvingen van Brundtland een zekere vaagheid hebben, en ten behoeve van beleid verdere uitwerking nodig hebben, geven ze op normatief vlak onmiskenbaar een richting aan. Later ontwikkelde concepten als 'milieugebruiksruimte' en de 'ecologische voetafdruk' zijn daarbij duidelijk verdere uitwerkingen van die richting. Het zijn krachtige instrumenten die de twee hoofdbekommernissen van duurzame ontwikkeling – de groeiende armoedekloof tussen en binnen Noord en Zuid, en de voortschrijdende milieudegradatie – met elkaar verbinden. Hun ethische basis ligt in een gelijk recht van iedere mens op het gebruik van de natuurlijke hulpbronnen van de wereld, wat verregaande consequenties heeft voor de manier waarop onze samenleving functioneert.

Een politiek concept

In de ruim 20 jaren sinds het verschijnen van *Our Common Future* zijn er talloze pogingen geweest om de betekenis van duurzame ontwikkeling te preciseren. Overvloediger nog is het gebruik van het adjectief 'sustainable'/'duurzaam' wat in een aantal gevallen problematisch is vanuit het oogpunt van duurzame ontwikkeling.

Vormt die veelheid aan omschrijvingen en bijhorende interpretaties een probleem? Het reflecteert vooreerst de complexiteit van het concept van duurzame ontwikkeling. Anderzijds is de woordenstrijd rond duurzame ontwikkeling duidelijk ook verweven met de belangenstrijd die rond de agenda van duurzame ontwikkeling op gang is gekomen. Daarbij accepteren niet alle maatschappelijke actoren de volledige agenda voor verandering die in de Brundtland-definitie besloten ligt. Bij duurzame ontwikkeling gaat het dan allereerst niet om een management- maar om een politiek proces waarin de grondslagen van de huidige samenleving opnieuw gedefinieerd worden.

Daarom pleiten wij ervoor dat ook het sociaal werk nadenkt over zijn eigen agenda, criteria, processen ... voor duurzame ontwikkeling. Dat houdt bijv. in dat men nagaat hoe principes van ecologische rechtvaardigheid (*environmental of ecological justice*) vertaald kunnen worden naar de concrete context waarin sociaal werkers aan de slag zijn. Het gaat om begrippen die ontwikkeld werden vanuit de concrete strijd van mensen voor de kwaliteit van hun leefmilieu of om de toegang tot hulpbronnen. Hoe oog te krijgen voor de grote ongelijkheden op die domeinen? En aan welke kant gaan sociaal werkers dan staan als essentiële voorwaarden van mensen om welzijn te realiseren in het geding zijn?⁶

De normatieve principes

Uit de definitie van duurzame ontwikkeling kwamen de zorg voor menselijke basisbehoeften, in het bijzonder die van de armen, en de bescherming van ecologische hulpbronnen al onmiddellijk naar voren als normatieve oriëntatie. Het engagement dat internationaal ontstond sinds de publicatie van het Brundtlandrapport bracht ook nog andere normatieve aspecten in de discussie. Op basis van de literatuur komen wij tot de onderstaande lijst. Sommige principes overlappen,

maar omwille van hun eigen accent worden ze toch expliciet vernoemd. Bovendien moeten ze in hun samenhang begrepen worden.

- **Ontwikkeling die de kwaliteit van het leven van alle mensen verbetert:**

In samenhang met de realiteit van ecologische grenzen, en met de noodzaak tot herverdeling van de aanspraken op ecologische hulpbronnen, vraagt de bevrediging van de (basis)behoeften van iedereen om een herdenken van het gangbare, d.i. groeigebonden, welzijnsconcept. Meer algemeen sluit die kritiek aan bij fundamentele kritiek op Westerse opvattingen over ontwikkeling.

- **Respect voor de ecologische draagkracht van de aarde:**

Dit is zonder meer de grondvoorwaarde voor duurzame ontwikkeling. Binnen de antropocentrische oriëntatie van Brundtland kan zij vertaald worden naar 'duurzame productie- en consumptiepatronen'.

- **Gedeelde maar gedifferentieerde verantwoordelijkheid:**

Alle landen hebben een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het mondiale milieu – wij dragen als mensen een gemeenschappelijk lot –, maar er is een verschil tussen industrie- en ontwikkelingslanden. Industrielanden dragen de grootste (historische) verantwoordelijkheid voor de milieuproblematiek en hebben bovendien de meeste mogelijkheden. Daarom moeten zij het voorop gaan in nemen in het nemen van maatregelen. Dit principe is duidelijk gebaseerd op overwegingen van billijkheid.

- **Sociale rechtvaardigheid op mondiaal vlak:**

De mondialisering en de interafhankelijkheid die daarmee samengaat, betekenen dat het niet meer volstaat om sociale rechtvaardigheid en herverdeling enkel binnen de eigen samenleving te bekijken. Typisch voor duurzame ontwikkeling is bovendien dat die vraag vanuit de volgende twee aspecten bekeken wordt.

- **Intragenerationele rechtvaardigheid (solidariteit):**

Het gaat hier om een gelijke toegang tot, en gebruik van hulpbronnen, zowel voor Zuid als Noord, als binnen de onderscheiden samenlevingen. Sedert Brundtland wordt daarbij nogal wat aandacht besteedt aan de relaties tussen armoede en onduurzaam gedrag. De reductie van armoede wordt daarom gezien als een belangrijke voorwaarde voor een milieuvriendelijke ontwikkeling. Er ontstaat wel een moreel probleem wanneer bij die aandacht voor het gedrag van de armen, vergeten wordt dat de levenswijze van de rijken verantwoordelijk is voor het grootste beslag op de milieugebruiksruimte.

- **Intergenerationele rechtvaardigheid (solidariteit):**

Een morele 'verantwoordelijkheid tegenover de toekomstige generaties' is vanuit normatief oogpunt wellicht het meest vernieuwende aspect van de Brundtlandvisie. Hoewel deze dimensie van duurzame ontwikkeling veelvuldig in de verf gezet wordt, zit zij vol problemen wat de toepassing ervan betreft: o.a. hoever in de toekomst moeten we gaan, en hoe kunnen we vandaag weten wat de komende generaties willen? Bovendien laat een soms te sterke klemtoon op de tijdsdimensie van duurzame ontwikkeling de ongelijke spreiding van levensmogelijkheden vandaag – de ruimtelijke dimensie – onderbelicht.

- **Actieve participatie en inspraak:**

Beslissingen die vorm geven aan iemands leven hebben een sterk waardegeladen karakter, dienen daarom democratisch genomen te worden, en vragen dus om participatieve praktijken. Bij de invulling van dit normatieve uitgangspunt kunnen nog verschillende opvattingen over democratie een rol spelen.

Daarnaast slaan functionele argumenten voor participatie o.a. op de kwaliteit van de besluitvorming en op de legitimiteit en dus de aanvaarding van genomen beslissingen. Participatie biedt evenwel geen garantie op kwaliteitsvolle beslissingen. Vooral ook in het licht van de urgentie van de grote ecologische vraagstukken van vandaag, wordt de vraag gesteld of alleen participatieve besluitvormingsprocessen morele legitimiteit hebben. Daarbij wordt tevens het belang van moreel maatschappelijk leiderschap naar voren geschoven.

- **Gendergelijkheid, aandacht voor diversiteit:**

Billijkheid, zowel intra- als intergenerationeel, vraagt dat er aandacht is voor verschillen tussen mensen, en feitelijk onderscheiden maatschappelijke taken. Zo kan men vaststellen dat milieudegradatie mannen en vrouwen op een andere manier treffen. Duurzame ontwikkeling vraagt daarom aandacht voor een gendergevoelige kijk op behoeften.

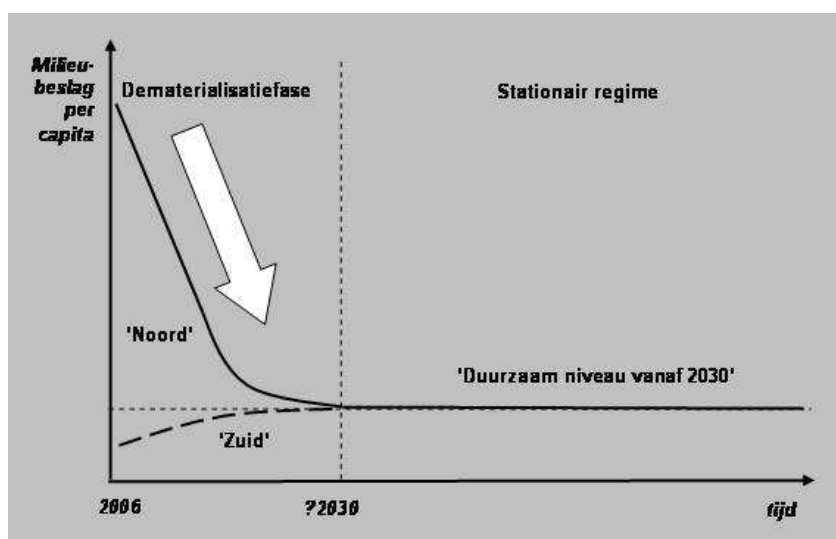
Dat principe kan verder verbreed worden naar andere verschillen die relevant zijn voor duurzame ontwikkeling: etnisch, cultureel, leeftijd etc. Aandacht voor behoeftverschillen staat daarbij duidelijk in verband met principes van mensenrechten en niet-discriminatie.

Alles bij elkaar vindt duurzame ontwikkeling in de Brundtlandinterpretatie zijn morele grondslag in het gelijkwaardigheidsbeginsel van de Verlichting. Met haar aandacht voor een reële gelijkheid van kansen, en zo mogelijk ook van resultaten, en met een pragmatische benadering van de kwestie van economische groei, sluit het ethisch-politiek aan bij de sociaal-democratie. In die zin is het de ironie van de geschiedenis dat duurzame ontwikkeling op de agenda van de wereldgemeenschap kwam op een ogenblik dat door wereldleiders het neoliberalisme werd omarmd. Wellicht is daardoor veel tijd verloren gegaan, en vraagt de verscherping van de ecologische crisis vandaag om een meer radicale interpretatie van de grondprincipes van duurzame ontwikkeling.

Contractie en convergentie

Een meer radicale interpretatie houdt in dat men afstapt van de idee dat voor een duurzame ontwikkeling een hervorming van het bestaande productie- en consumptiesysteem zou volstaan, bijv. door vooral de efficiëntie ervan te verbeteren. Dat er vandaag een groeiend maatschappelijk besef ontstaat van de urgentie van de crisis – we hebben niet meer dan ca. 30 jaar om een fundamentele bocht te nemen – heeft o.a. zijn weerslag in het spreken van een maatschappelijke **'transitie'**.

Vanuit de geschetste morele agenda werd dat ook vertaald naar duurzame ontwikkeling als een mondiaal proces van 'contractie en convergentie'⁷: het globale milieubeslag per capita moet omhoog (contractie), terwijl tegelijkertijd minder ontwikkelde landen nog materieel mogen groeien. Het einddoel is een gelijk welvaartsniveau (convergentie). Gedeelde maar gedifferentieerde verantwoordelijkheid betekent dat in het terugdringen van het overmatige beslag op het milieu de geïndustrialiseerde landen een grotere bijdrage dienen te leveren, wil het proces ook rechtvaardig zijn. Volgend diagramma geeft een voorstelling van dat proces.

Contractie en convergentie

Bron : P.T. Jones en R. Jacobs: *Terra Incognita*, 2006

3.2.2 Definitie van sociaal werk

Om de morele agenda van duurzame ontwikkeling te kunnen vergelijken met de missie van het sociaal werk nemen we de internationale definitie als referentiepunt. Die werd opgesteld door de *International Federation of Social Workers* en de *International Association of Schools of Social Work* in een poging om de eigen positie en identiteit van het sociaal werk duidelijk te stellen en te bevestigen.⁸ Zowel haar mondiale aanvaarding, als haar normatieve inslag maken haar o.i. geschikt voor de beoogde vergelijking. Zij luidt als volgt:

The social work profession promotes social change, problem solving in human relationships and the empowerment and liberation of people to enhance well-being. Utilising theories of human behaviour and social systems, social work intervenes at the points where people interact with their environments. Principles of human rights and social justice are fundamental to social work. (IASSW & IFSW, 2001)

De fundamentele principes werden verder uitgewerkt in een internationale beginselverklaring:

- **Mensenrechten en menselijke waardigheid:** respect voor het recht op zelfbepaling; promotie van het recht op participatie; behandeling van een persoon als een totaliteit; identificatie en ontwikkeling van sterkten.
- **Sociale rechtvaardigheid:** aanvechten van negatieve discriminatie; erkenning van diversiteit; gelijke verdeling van beschikbare middelen; aanvechten van onrechtvaardig beleid en praktijken; werken in solidariteit.

Er ligt verder een sterke klemtoon op het proceskarakter van sociaal werk, zoals blijkt uit begrippen als 'sociale verandering', 'empowerment', 'bevrijding'. Daarbij is *empowerment* als een centraal concept in het sociaal werk, een complex, gelaagd en bovendien sterk normatief geladen begrip. Vanuit het geheel van de definitie dient het samen begrepen te worden met het onmiddellijk eraan toegevoegde 'liberation', wat wijst op de emancipatorische focus van het sociaal werk, en de daarin gehanteerde opvattingen over welzijn. De interventies van het sociaal werk zoeken daarom idealiter aansluiting bij de eigen acties van mensen. Het nastreven en bevorderen van participatie is een centraal aandachtspunt.

Daarbij worden die acties van mensen begrepen als interacties met hun omgevingen. Dat vertrekt bij de sociale relaties in de directe omgeving, maar slaat ook op de brede maatschappelijke structuren. In principe hoort daar ook de fysische omgeving bij, wat tot nu toe hoofdzakelijk in termen van woonkwaliteit en aspecten van gezondheid begrepen werd. In ieder geval heeft 'goed' sociaal werk een multi-level karakter, inbegrepen een politieke en beleidsgerichte focus.

3.2.3 Duurzame ontwikkeling en sociaal werk aan elkaar getoetst

We nemen nu de principes van duurzame ontwikkeling als uitgangspunt voor een vergelijking:

Duurzame ontwikkeling	Sociaal werk
behoeftebevrediging	verhogen van welzijn
respect voor ecologische grenzen	afwezig, maar wel compatibel: afhankelijk van het gehanteerde begrip van welzijn
gedeelde maar gedifferentieerde verantwoordelijkheid	- impliciet: volgt uit algemene opvattingen van billijkheid, en aandacht voor eigen mogelijkheden/beperkingen van mensen - kenmerkt ook empowerment - accent op onderscheid tussen individuen en tussen groepen in de samenleving, i.p.v. tussen landen
mondiale sociale rechtvaardigheid	ja
intragenerationele solidariteit	ja
intergenerationele solidariteit	compatibel: afhankelijk van verantwoordelijkheidsbegrip (als gedifferentieerd compatibel met empowerment)
actieve participatie en inspraak	ja
gendergelijkheid en aandacht voor diversiteit	ja

Dit schema maakt onmiddellijk duidelijk dat er tussen sociaal werk en duurzame ontwikkeling een grote normatieve gelijkenis is wat aandacht voor welzijn, rechtvaardigheid, mensenrechten en participatie betreft. Verschillen lijken vooral een kwestie van eigen accenten, zonder dat ze incompatibel worden. Daarbij willen we wel aanstippen dat o.i. een oriëntatie op welzijn een bredere focus is dan de bevrediging van (basis)behoeften.

Voor het vervolg is het belangrijk om ook op volgende meer algemene gemeenschappelijke kenmerken te wijzen:

- procesgericht;
- multi-level;
- multi-actor.

Tegenover die overeenkomsten staat de manifeste afwezigheid van een ecologische norm bij sociaal werk. Niet alleen vindt men geen enkele expliciete vermelding in de definitie van bijv. het principe van 'sustainability'; ook niet in het uitvoeriger 'Statement of Principles'. Dat is symptomatisch voor de theorievorming in het sociaal werk, zoals we in onze literatuurstudie uitvoeriger hebben aangetoond.

Mits een bijstelling van die leemte biedt het concept duurzame ontwikkeling mogelijkheden voor het sociaal werk. De Finse professor Aila-Leena Matthies zegt daarover:

*"Extern heeft het sociaal werk een gewettigde mogelijkheid om te eisen dat bij de ontwikkeling van gemeenschappen sociale aspecten over de hele lijn ernstig genomen worden. Ten tweede kan het sociaal werk door gebruik te maken van duurzaamheidscriteria intern reflecteren op haar eigen invloed op de sociale omgevingen van mensen. In het bijzonder brengt het intra-generationale gezichtspunt in het concept van duurzame ontwikkeling het sociaal werk tot de vraag in welke richting het zichzelf ontwikkelt."*⁹

Dat brengt ons bij een eerste belangrijke conclusie die wij als **stelling** naar voren schuiven¹⁰:

Sociaal werk dient zich vanuit een maatschappelijke noodzaak te oriënteren op duurzame ontwikkeling. Maar daarbij heeft het vanuit de beste bronnen binnen zijn traditie, de potentie om de noodzakelijke holistische aanpak van de sociale, ecologische en economische dimensies van een maatschappelijk probleem te bevorderen. Of, sociaal werk en duurzame ontwikkeling kunnen elkaar versterken.

Daarbij stippen wij als opdracht voor het sociaal werk volgende punten aan:

- De fysische omgeving beter meenemen in de gangbare contextuele benadering: Dat betekent o.m. de notie 'biofysische grenzen' in rekening te brengen, wat o.a. van belang is voor ideeën over duurzame productie- en consumptiewijzen; meer aandacht te hebben voor de betekenis van de natuurlijke omgeving voor welzijn; zich meer in te laten met processen van ruimtelijke planning en inrichting.
- De sociale dimensie van duurzame ontwikkeling helpen uitdiepen:
 - Een emancipatorische focus kan de sociale kwaliteit van processen van duurzame ontwikkeling verbeteren. De bottom-up benadering van empowerment en van andere participatieve praktijken vormen daarbij een troef.
 - Een grote aandacht voor sociale rechtvaardigheid kan bij processen van duurzame ontwikkeling de focus op verdelingsvraagstukken helpen verscherpen.
 - Duurzaamheid kan een belangrijke invalshoek zijn om nieuwe pistes binnen de sociale economie te ontwikkelen.
- De focus van duurzame ontwikkeling op behoeften helpen verbreden naar andere aspecten van welzijn, in het bijzonder welke refereren aan nieuwe visies op een betekenisvol leven. Dat gaat om een sociaal-cultureel aspect, dat verder onderbouwd moet worden met nieuwe theorieën over welzijn.

Dat laatste verwijst naar een veel ruimere agenda die te maken heeft met een veranderend mens- en wereldbeeld. Pas daarin komt volop tot uiting wat het betekent dat duurzame ontwikkeling soms een 'nieuw paradigma' voor de samenleving wordt genoemd. Voor sociaal werk is het belangrijk om in te zien dat het zijn eigen maatschappelijk-ethische agenda niet waar kan maken wanneer het niet mee stapt in dat proces van fundamentele verandering.

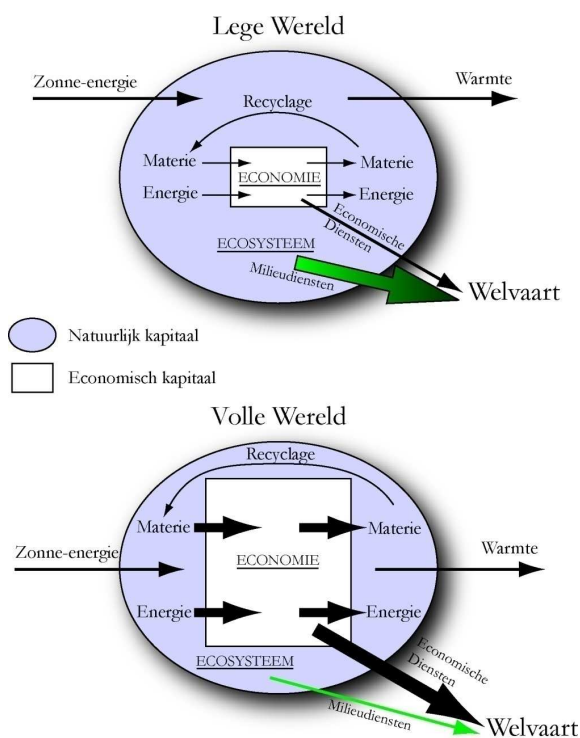
3.3 Een oriënterend beeld voor duurzame ontwikkeling

3.3.1 Paradigmaverandering

Wij willen voluit de stelling bijtreden dat onze samenleving nood heeft aan een nieuw paradigma. Het samenlopen van verscheidene mondiale crisissen – ecologisch, sociaal, economisch, financieel... – wijst erop dat ons maatschappelijk systeem is vastgelopen. Het kan daar slechts op basis van nieuwe grondslagen uitkomen. Die hebben te maken met het dominante mens- en wereldbeeld, maar vervolgens ook met de al dan niet expliciete denkkaders die op basis daarvan ontstaan en gehanteerd worden.

We kunnen hier niet uitvoerig ingaan op de veranderingen in mens- en wereldbeeld die o.i. versterkt moeten worden. We beperken ons tot enkele cruciale aanduidingen. Maar om te waarschuwen tegen al te grote vereenvoudigingen: nieuw betekent niet dat al het oude overboord moet. Een nieuw paradigma zal ook elementen uit het oude op een kritische wijze hernemen, maar dan in nieuw kader.

- Van modern naar **ecologisch** wereldbeeld: van een opvatting gedomineerd door lineaire causaliteit, atomisme en uniformiteit, naar een beeld van complexiteit, interdependentie en diversiteit.
- Een wereldbeeld dat biofysische **grenzen** erkent. Het pre-analytische uitgangspunt van de 'ecologische economie' (zie figuur) kan hierbij inspireren.¹¹

De economie is in de voorstelling van de ecologische econoom H. Daly, een deelsysteem van het ecosysteem aarde.

Van een situatie waarin de economie klein was in verhouding tot het globale ecosysteem (lege wereld) zijn we in een situatie beland waarin de economie botst op de biofysische grenzen aan haar mogelijkheid tot verdere uitbreiding (volle wereld).

Het beeld geeft ook aan dat welvaart niet alleen het resultaat is van economisch productieve activiteiten, maar evenzeer van diensten die rechtstreeks door het ecosysteem aarde geleverd worden. Die laatste werden echter afgebouwd ten voordele van de eerste. Een klassiek voorbeeld is de levering van 'zuiver water'.

H. Daly's beeld van de ecologische economie

Bron: Jones & Jacobs 2006:110.

- Dat leidt verder tot een beeld van **'inbedding'**: van de economie in de samenleving, en van de samenleving in het ecosysteem aarde.
- Dit wereldbeeld is intrinsiek **relationeel**, en verwijst daarin naar 'lotsverbondenheid'.
- Dergelijk wereldbeeld staat in continuïteit met een **relationeel mensbeeld**, en daarop gegente ethische concepten en handelingsperspectieven.
- Cruciaal is een nieuw breed gedragen begrip van **welzijn** dat niet meer dominant bepaald wordt door een nood aan voortdurend materiële groei.

3.3.2 Naar een beeld voor duurzame ontwikkeling

Zoals gezegd beschouwen wij duurzame ontwikkeling als een politiek begrip. Het krijgt inhoud vanuit verschillende belangengerichte standpunten. Als gevolg daarvan zien we een veelvoud aan conceptualisering, inhouden, definities, agenda's, voorstellingen ... De communicatieve kracht van een beeld is daarbij een belangrijk middel om een maatschappelijke agenda te zetten. Wij willen een beeld van duurzame ontwikkeling ontwikkelen dat aansluit op de hierboven aangeduide paradigmawisseling, en daarbij tevens de missie en bijhorende agenda van het sociaal werk tot uitdrukking kan brengen.

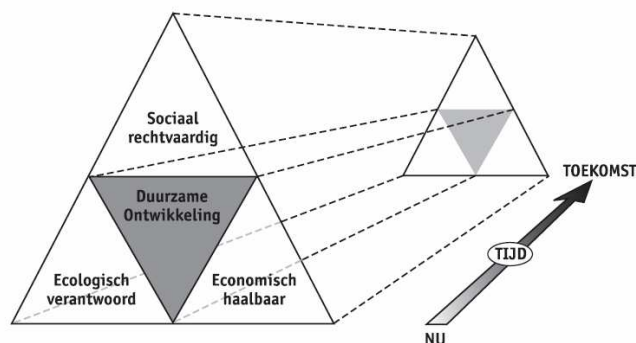
Eén van de meest gangbare conceptualisering is die van de 4 pijlers van duurzame ontwikkeling:

- 3 dimensies (of 3 kapitalen, cf. KaDO van VODO): sociaal, ecologisch, economisch; of 3P: people, planet, prosperity (profit);
- het proces (4P): afhankelijk van de context 'participatie', of 'institutionele pijler'.

We vinden die bijvoorbeeld terug in de definitie uit het *Decreet ter bevordering van duurzame ontwikkeling* (2008):

*Duurzame ontwikkeling is een ontwikkeling die voorziet in de behoeften van de huidige generatie zonder de mogelijkheden tot behoeftevoorziening van toekomstige generaties in het gedrang te brengen, waarbij aandacht gegeven wordt aan de integratie van en de synergie tussen de **sociale**, de **ecologische** en de **economische** dimensie, en waarvan de realisatie een **veranderingsproces** vergt waarin het gebruik van hulpbronnen, de bestemming van investeringen, de gerichtheid van technologische ontwikkeling en institutionele veranderingen worden afgestemd op zowel toekomstige als huidige behoeften.*

In die lijn vind je talrijke voorstellingen van de interacties tussen de drie dimensie via een driehoek, al dan niet aangevuld met een tijds- of procesdimensie. Die voorstelling biedt een interessante kapstok om relevante thema's te verbinden met de verschillende dimensies, en met hun interacties.

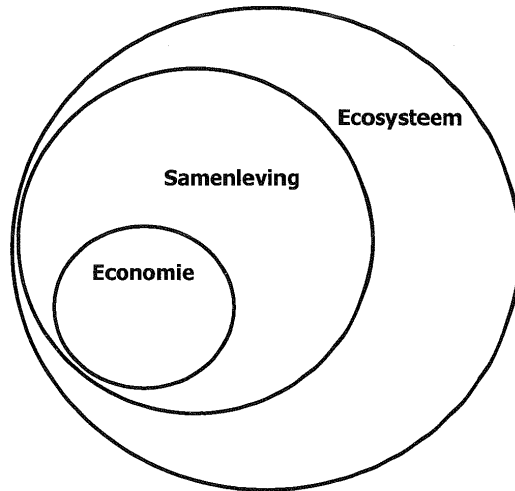

Bron: Hengstum 2001

Een veelgebruikt maar misleidend beeld, gesuggereerd door de interactiedriehoek, geeft de drie dimensies weer als drie afzonderlijke sferen, voorgesteld via drie in elkaar grijpende vendigrammen. Het domein van duurzame ontwikkeling ligt dan waar de drie sferen elkaar overlappen, en integratie wordt dan als een soort van 'evenwicht' of 'balans' tussen de drie dimensies

gezien. Die idee vinden we vaak terug in het maatschappelijk discours, voornamelijk waar het gaat om de verdediging van economische belangen.

Problematisch aan die voorstelling is o.m. dat de drie sferen als gelijkwaardig gepresenteerd worden, wat afbreuk doet aan hun verhouding in de realiteit. In werkelijkheid gaat het om sferen die elkaar omvatten: de economische sfeer maakt deel uit van de maatschappelijke (sociale) sfeer, die ligt op haar beurt binnen een omvattend ecologische sfeer. Op die manier ontstaat er een meer 'holistisch' beeld met een gelaagdheid van verbanden.

Dit beeld biedt een aantal duidelijke voordelen:

- reëler d.i. ecologischer wereldbeeld;
- het belang van behoud van 'natuurlijk kapitaal' is duidelijker;
- sluit aan bij het basisconcept van ecologische economie;
- inbedding van de economie in de samenleving;
- sluit aan bij de contextuele kijk in de traditie van het sociaal werk (*person-in-environment*);
- maakt duidelijk waarom ecologische vraagstukken ook sociale vraagstukken zijn;
- bemiddelende positie van de sociale sfeer voor maatschappelijke (en politieke) actie.

In het bijzonder dat laatste punt kan ons helpen om zowel het procesmatige karakter van duurzame ontwikkeling voor te stellen, als het sociaal werk binnen dit beeld te plaatsen. Onze inspiratie daarvoor komt uit volgend beeld voor duurzame ontwikkeling dat we oppikten van Nigel Roome, een professor marketing.¹²

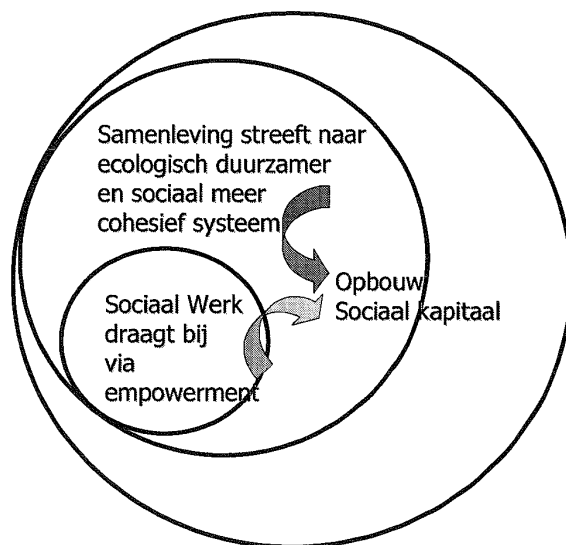
Source: Nigel Roome

Economie is een maatschappelijke praktijk die rekening dient te houden met de eco-sociale context. Doordat zij hoe dan ook deel uitmaakt van het maatschappelijk systeem is er steeds interactie tussen economie als deelsysteem en de samenleving. Voor duurzame ontwikkeling wordt er gezocht naar een gedeelde richting voor coöperatieve actie, wat aangegeven wordt met de dubbele pijl. Op een gelijkaardige manier kunnen we die idee ook beeld geven voor andere maatschappelijke praktijken als wetenschappelijk onderzoek, technologische ontwikkeling, gezondheidszorg en geneeskunde, etc.....of het sociaal werk.

3.4 Duurzame ontwikkeling en sociaalwerkpraktijk

3.4.1 De eco-sociale benadering van sociaal werk

Voor de omzetting van het vorige beeld naar sociaal werk gaan we ervan uit dat haar belangrijkste bijdrage aan duurzame ontwikkeling ligt in het werken aan 'sociaal kapitaal'.

Verder vertrekken we van de hypothese dat *empowerment* een min of meer uitgewerkt normatief-methodisch kader is dat het sociaal werk toelaat om met de eigen specifieke doelgroepen te werken aan sociaal kapitaal, en zo de verbinding te maken met een breder proces van duurzame ontwikkeling. Bij het verder uitklaren en uitdiepen van deze basisintuïties, hadden volgende projecten en/of inzichten een belangrijke plaats:

- Een Europees onderzoeksproject rond sociale exclusie in Europese steden leidde o.a. tot de publicatie in 2001 van *The Eco-Social Approach in Social Work*.¹³
- Onze conceptualisering van *empowerment*, en het daarmee verbonden concept 'veerkracht', werd gestimuleerd door de kennismaking met het project Bind-Kracht.¹⁴
- De analyse van professor Bernard Lietaer van de financiële crisis met behulp van een systeemecologisch model, bracht ons interessante inzichten rond de 'duurzaamheid' van sociaal-ecologische systemen.¹⁵

De *eco-social approach* werd ontwikkeld als een benadering om in het kader van buurt- en opbouwwerk aan duurzamere leefomgevingen te werken. Het gaat daarbij om drie basisconcepten die elkaar omvatten:

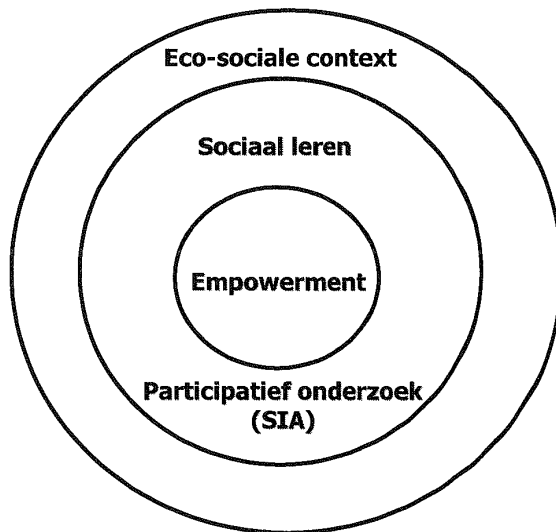
- 'Eco-sociale benadering' is een 'parapluconcept' dat slaat op een brede contextuele kijk, met meer aandacht voor de fysische omgeving dan gebruikelijk in de oudere systeembenadering. "*Person-in-Environment means that a new multi-dimensional and holistic way of working can re-build connections between service users, decisions and politics in a given living area.*"¹⁶
- In de kern daarvan zit het sociale actieconcept van *empowerment* en burgergerichte praktijk. Beslissend is een fundamentele 'paradigmaverandering' in de praktijk van het sociaal werk, waarbij het medisch/pathologisch model met zijn klemtoon op deficiënties, omgeruild wordt

voor een positieve visie op de eigen mogelijkheden van servicegebruikers. Die worden benaderd als 'partners' van het sociaal werk, als participanten in een proces van leren, ontwikkeling en sociale verandering.

Als structurerend concept verschuift de onderzoeksfocus daarbij van 'sociale uitsluiting' naar 'sociaal kapitaal'.¹⁷

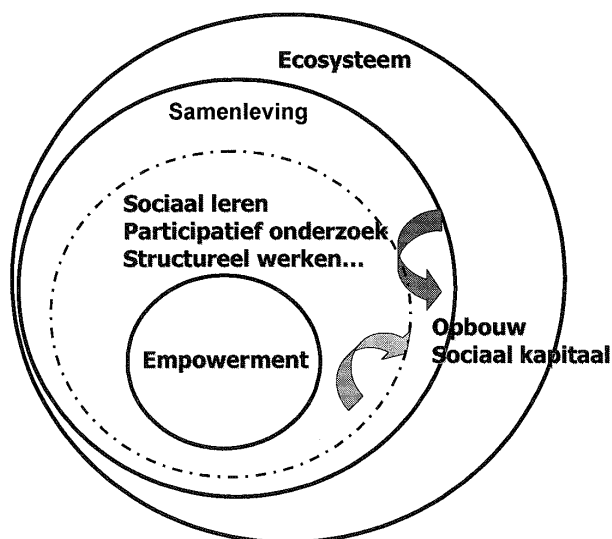
- *Social impact assessment* (SIA) onder de vorm van participatief onderzoek door sociaal werkers maakt de band tussen beide.¹⁸

We kunnen dat concept van eco-sociale benadering verbreden tot andere vormen van sociaal werk, met overname van die basisstructuur, maar met aanvulling van andere belangrijke werkprocessen. Voor duurzame ontwikkeling denken we o.m. aan sociaal leren en structureel werken.

De eco-sociale benadering in sociaal werk

Het ligt nu voor de hand om beide plaatjes in elkaar te schuiven, waarbij de eco-sociale benadering dan gezien wordt als het **actieparadigma** waarmee sociaal werk kan bijdragen aan duurzame ontwikkeling. In volgende voorstelling geeft rond de kern van empowerment een cirkel in stippellijn aan dat het sociaal werk een breed domein van actievormen omvat waarbij sociaal werk en samenleving elkaar doordringen.

3.4.2 Sociaal kapitaal en veerkracht

Het wordt tijd om onze centrale stelling uit de vorige beelden verder te expliciteren en toe te lichten, namelijk het belang van sociaal kapitaal voor duurzame ontwikkeling. Twee belangrijke argumenten daarvoor – een functioneel en een moreel – zijn:

- De mondiale eco-sociale crisis waar we in zitten zal sowieso tot grote en snelle veranderingen van de samenleving leiden. Een grondige transitie van de samenleving vereist een groot aanpassingsvermogen of 'veerkracht', wat gebaseerd is op sociaal kapitaal.
- Iedereen heeft het recht om in die veranderingen te participeren en bij te dragen aan een nieuwe 'levensvorm'. Wat om solidariteit en sociale inclusie vraagt.

Werken aan de opbouw van sociaal kapitaal is dus zowel voorwaarde als onderdeel van een duurzaamheidstransitie. En daarin krijgt voor het sociaal werk empowerment een centrale plaats als visie en als praktijk. Vandaar onze **stelling**:

Vanuit het oogpunt van duurzame ontwikkeling is gemeenschapsopbouw (in de meest brede zin) het belangrijkste perspectief voor sociaal werk.

Twee centrale concepten 'veerkracht' en 'sociaal kapitaal' willen we verder duiden. Evenals bij 'empowerment' dienen we daarbij te waken voor individualistisch georiënteerde interpretaties die ons net weg leiden van 'sociaal werk'. Wat eerder gezegd is over het politieke karakter van een concept als 'duurzame ontwikkeling' geldt ook hier!

Veerkracht

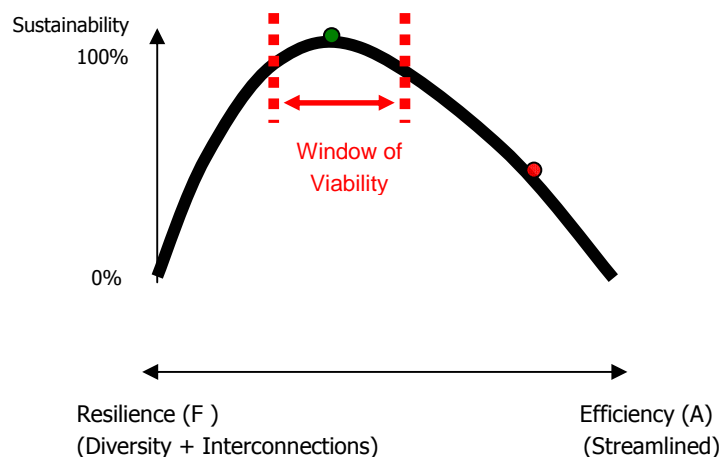
Veerkracht (*resilience*) als het vermogen tot positieve aanpassing in risicovolle situaties of bij grote veranderingsprocessen, treffen we aan in twee afzonderlijke lijnen van theorie-ontwikkeling die we hier samenbrengen.

- Veerkracht wordt vooreerst beschreven als een belangrijke conditie van **empowerment**.

Veerkracht is het vermogen van een mens of een systeem (groep, gemeenschap) om een goed bestaan te leiden en zich ondanks moeilijke levensomstandigheden positief te ontwikkelen en dit op een sociaal aanvaardbare wijze. (Van Regenmortel)¹⁹

Belangrijke kenmerken van veerkracht zijn: het is geen statisch persoonskenmerk, maar het resultaat van een dynamisch ontwikkelingsproces; het is daarbij niet-deterministisch, contextgebonden en multilevel. Een individugebonden interpretatie waarbij veerkracht in de plaats van sociaal beleid zou kunnen komen is dan ook een te vermijden valkuil.

- Binnen de **ecologische systeemtheorie** is veerkracht een kenmerk van stabiele systemen, wat betekent dat zij zich kunnen handhaven bij wisselende omstandigheden. Dat inzicht kan ook gebruikt worden voor het begrijpen van de evolutie van sociaal-ecologische systemen.

Duurzaamheid van een systeem: functie van veerkracht én efficiëntie

Bron: www.lietaer.com

De leefbaarheid van een systeem hangt af van een goede balans tussen efficiëntie en veerkracht. Die laatste is gebaseerd op een diversiteit van deelsystemen en processen, en op de connecties daartussen. Het eenzijdig nastreven van efficiëntie via een stroomlijning van deelsystemen en processen doet afbreuk aan de veerkracht van het systeem, maar omgekeerd is ook een te lage efficiëntie problematisch.

Bernard Lietaer past dit inzicht toe op het monetaire systeem. De huidige systeemcrisis heeft dan te maken met het monopolie van één type van munt. Een grotere veerkracht, en dus een fundamenteel herstel vraagt om het verhogen van de diversiteit door het invoeren van complementaire munten. De koepelorganisatie Flora, netwerk voor vorming en werkcreatie met vrouwen²⁰, gebruikt dit inzicht om de eenzijdige visie rond arbeid in het arbeidsmarktbeleid te corrigeren.

Naar duurzame ontwikkeling toe vertaald betekent dit systeemecologisch model, dat een eenzijdig op efficiëntie gericht managementmodel net het tegenovergestelde bewerkstelligt van wat het beoogt. Het werken aan veerkracht is bijvoorbeeld het centrale concept in het actiemodel van de *Transition Towns*-beweging.²¹

Sociaal kapitaal

Beide invalshoeken op veerkracht komen samen in onze conceptualisering van sociaal kapitaal. De veerkracht van onze samenleving als systeem hangt o.i. samen met de veerkracht waaraan bottom-up gewerkt wordt vanuit het empowermentkader. En dat betekent dat in relatie tot het gepaste contextniveau gewerkt wordt aan een diversiteit van groeps- en gemeenschapsvormen, netwerken, overleg- en onderhandelingslijnen, etc. En vanuit de geschetste systeemecologische visie kunnen we stellen dat dit 'sociaal kapitaal' constitutief is voor een veerkrachtige samenleving.

Het is weerom belangrijk om in te zien dat sociaal kapitaal geen statisch gegeven is, maar een coöperatief actieproces van voortdurend opbouwen en onderhouden. Loeffler²² definieert sociaal kapitaal voor sociaal werk als:

*"a **process** of building trusting relationships, mutual understanding and shared actions that bring together individuals, communities and institutions."*

Het multilevelkarakter van social werk en van de eco-sociale benadering komt hier opnieuw naar voren als het werken aan sociaal kapitaal op verschillende niveaus. Een concretisering daarvan geeft volgend schema van Golam Mathbor²³:

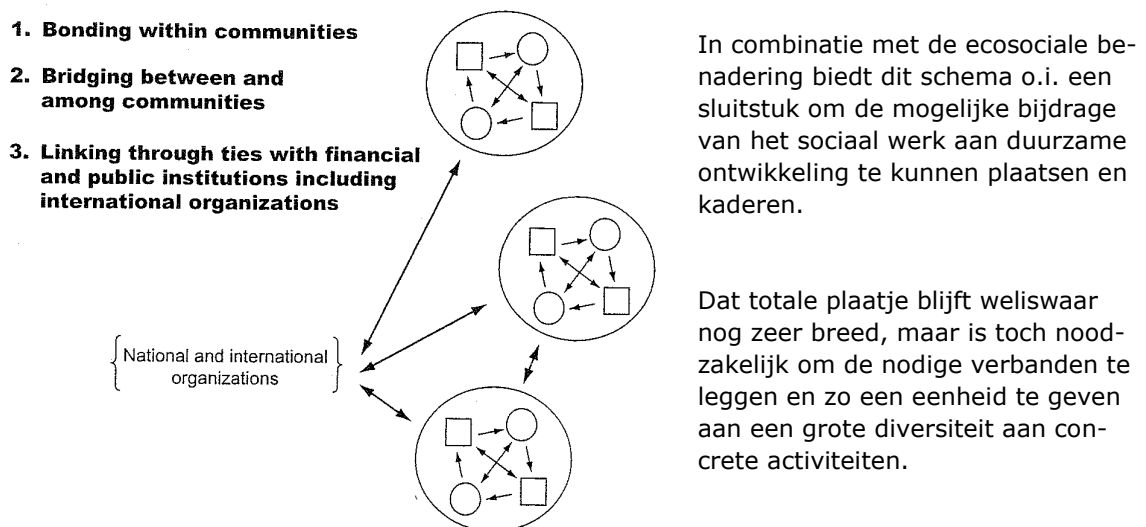

Figure 1 Three steps to building social capital

4 Duurzame ontwikkeling en sociaalwerkpraktijk

Tot slot willen we nog even ingaan op de vraag hoe het kader dat hierboven gepresenteerd werd in relatie staat tot onze bevindingen uit het onderzoek naar de receptie, conceptualisering en plaats van duurzame ontwikkeling in het werkveld van het sociaal werk. Het ging om een kwalitatieve peiling op basis van interviews en focusgroepen. Eerder dan een opsomming van concrete bevindingen, willen we hier een aanduiding te geven waarom we denken dat vanuit het oogpunt van de praktijk het kader dat we uitwerkten relevant is.

- **Een conceptueel kader**

Een eerste belangrijk punt is de conceptuele onduidelijkheid waar we op stootten. Ook sociale organisaties stellen in eerste instantie dat duurzame ontwikkeling een zeer ruim begrip is. Bovendien gebruiken ze het meestal weinig op een concrete manier. Daarbij wordt duurzame ontwikkeling vooral verbonden met elementen van het fysische milieu. Maar een expliciete relatie met de kernopdracht van de organisatie en haar werking wordt zelden gelegd. Tenzij het gaat om organisaties die activiteiten ontwikkelen in verband met voedselproductie, milieu, recyclage en tweedehands producten, etc.

Anderzijds is er wel degelijk een besef van zoiets als 'sociale duurzaamheid', maar dat wordt niet steeds zo benoemd, en/of het verband met 'duurzame ontwikkeling' wordt niet gelegd. Werken aan duurzame vormen van relatie of gemeenschap onder allerlei vormen behoort in de praktijk wel tot de centrale werkprincipes van sociaal werk. Daarbij kan duurzaamheid ook als een aspect van welzijn beschouwd worden. En dat is best compatibel met duurzame ontwikkeling zoals we hierboven probeerden aan te tonen.

In de interviews zien we dan ook allerlei elementen opduiken die verband houden met ons kader, maar ze krijgen geen eenheid in een omvattende visie op een nieuw maatschappelijk paradigma. Genoemd worden o.m. lange levensduur, ingaan tegen korte termijnoplossingen en verzakelijking; erkenning, aandacht, betrokkenheid, vertrouwen, verbondenheid, solidariteit; werken met de context van personen; werken aan sociale samenhang; een 'holistische' mensvisie.

- **Aansluiting op een actieparadigma dat binnen de traditie van het sociaal werk valt**

Een tweede belangrijk gegeven is dat waar sociaalwerkorganisaties op zoek zijn naar vernieuwing en verbetering van hun werking, ze heel dikwijls verwijzen naar principes van empowerment, groepswerking, gemeenschapsvorming en netwerking. Daarin zien we duidelijk een dubbele reactie: op de individualiserende benaderingen die dominant zijn in het heersende liberale maatschappelijke klimaat; en op de verkokering van maatschappelijke opgaven binnen een beleid dat gedreven wordt vanuit een bureaucratisch management.

We treffen daarin ook een impliciete kritiek aan op het sociaal werk waar het te veel is mee gegaan in psychologisering en individualisering. Bovendien wordt de feitelijke scheiding die er veelal is tussen hulp- en dienstverlening enerzijds en vormen van gemeenschapsvorming en samenlevingsopbouw anderzijds als een handicap ervaren.

Omdat ons actieparadigma verder bouwt op kerninzichten uit de traditie van het sociaal werk is het herkenbaar voor basiswerkers, en helpt het richting te geven aan hun zoektocht.

- **Grote aandacht voor het multi-level karakter**

Vooraf in de focusgroepen stelden we vast dat ervaren sociaal werkers groot belang hechten aan het werken op verschillende niveaus. De noodzaak van het verbinden van verschillende werkvormen, en het netwerken met verschillende organisaties wordt sterk beaamd. De integratie-oefeningen die reeds gedaan werden in het kader van het lokaal sociaal beleid werken daarbij voorbeeldig.

Een breder opgevat duurzaamheidsbeleid kan voor sociaal werk aansluiting vinden op deze trend naar meer transversaliteit. Daarbij vraagt men ook naar een nieuwe bestuursstijl van de overheden waar men mee te doen heeft. Enerzijds vraagt men minder bureaucratische regelgeving en een grotere autonomie voor de organisaties. Anderzijds verwacht men dat overheden meestappen in die beweging naar transversaliteit en daarbij in de regisseursrol stappen om als antwoord op maatschappelijke noden de juiste partners rond de tafel te krijgen.

Bij wijze van **besluit** denken we te mogen stellen dat het kader dat we voor sociaal werk en duurzame ontwikkeling uitgewerkt hebben, beantwoordt aan een nood die we in het werkveld concreet konden vaststellen. Dat mikt daarbij hoog omdat de uitdagingen waar we als samenleving midden in zitten enorm zijn, maar ook omdat we de maatschappelijke missie van het sociaal werk hoog in het vaandel willen blijven dragen.

Noten

¹ Cf.: <http://www.dhovlaanderen.be/index.php?gm=4G9JH56L3&lang=&view=46>

² Hilde Bevers deed de interviews en organiseerde de focusgroepen; Jef Peeters had de projectleiding en deed het conceptuele werk.

³ Het gaat om: Nederlandstalige Vrouwenraad, Vluchtelingenwerk Vlaanderen, Minderhedenforum Vlaanderen, Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen, Vlaamse Jeugdraad. VODO (Vlaams Overleg Duurzame Ontwikkeling) (2008), *KaDO: Kader voor Duurzame Ontwikkeling*, Brussel. Beschikbaar: <http://www.vodo.be/images/stories/downloads/kado.pdf>

⁴ Voor een uitvoeriger uiteenzetting zie: Jef Peeters, 'Duurzame ontwikkeling: een opgave voor het sociaal werk? Een normatieve kijk', *Tijdschrift voor Welzijnswerk*, jg 33, nr 301, juli 2009, 25-36.

⁵ WCED (World Commission on Environment and Development) (1987), *Our Common Future*, Oxford: Oxford University Press. Vert.: *Onze aarde morgen*, Tielt: Lannoo, 1989. p. 43 (eigen vert.)

⁶ Voor een bespreking van die benadering, met een vertaling naar de Vlaamse context, zie: Debruyne, P. (2009), 'Duurzame ontwikkeling zoekt sociale rechtvaardigheid', *Alert*, jg.35, nr.1, 60-67.

⁷ Cf. Global Commons Institute (GCI): www.gci.org.uk ; Climate Justice Project: www.climatejustice.org.uk

⁸ IASSW & IFSW (2001). *International Definition of Social Work*; (2004), 'Ethics in Social Work, Statement of Principles', approved at the General Meetings of the International Federation of Social Workers and the International Association of Schools of Social Work, Adelaide, Australia, October 2004. Beschikbaar: <http://www.iassw-aiets.org>

⁹ Matthies, A-L. (2001), 'Perspectives of eco-social sustainability in social work', in: A-L. Matthies, K. Nähri, D. Ward (eds.), *The Eco-Social Approach in Social Work*, Jyväskylä: Sophi, 127-152.

¹⁰ Met die stelling staan wij niet alleen. Cf. Van Poeck, K. (2008), 'Duurzame ontwikkeling en sociaal werk: een logisch samengaan?', *Socia-cahier*, nr. 10, januari, 39-47.

¹¹ Cf. P.T. Jones & R. Jacobs (2006), *Terra Incognita. Globalisering, ecologie en rechtvaardige duurzaamheid*, Gent: Academia Press, 106-113.

¹² Roome, N. (2008), 'Sustainability management: less waste, more profit!? Management education for sustainability: an agenda for reform', presentatie, 13th Annual Conference NIBS, 15-05-08, KHLeuven.

¹³ A-L. Matthies, K. Nähri, D. Ward (eds.), o.c.

¹⁴ Cf. <http://www.bindkracht.be/>

¹⁵ Bernard Lietaer e.a. (2009), 'Options for Managing a Systemic Bank Crisis', *Sapiens-journal*, Volume 2, number 1, March 2009; http://www.lietaer.com/images/Sapiens_text_final.pdf

¹⁶ Matthies, A-L. (2001), o.c., p.141.

¹⁷ Boeck, T., P. McCullough & D. Ward (2001), 'Increasing social capital to combat social exclusion. The Social Action contribution', in: A-L. Matthies, K. Nähri, D. Ward (eds.), *The Ecosocial Approach in Social Work*, Jyväskylä: Sophi, 84-107.

¹⁸ Närhi, K. (2004), *The Ecosocial Approach in Social Work and the Challenges to the Expertise of Social Work*, Jyväskylä: University of Jyväskylä. Beschikbaar: <http://dissertations.jyu.fi/studeduc/9513918343.pdf>

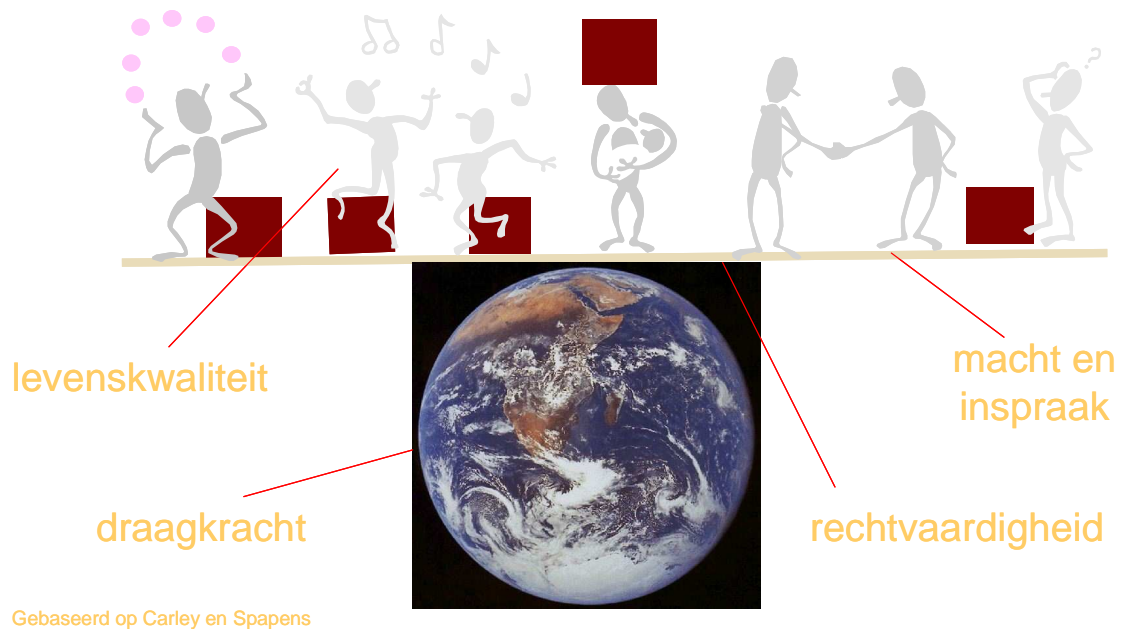
¹⁹ Driessens, K. & T. Van Regenmortel (2006), *Bind-Kracht in armoede. Leefwereld en hulpverlening*. Leuven, LannooCampus, p.115 .

²⁰ <http://www.florainfo.be/>

²¹ <http://transitionculture.org/> en <http://www.transitie.be/r/default.asp?iId=GKMJF>

²² Loeffler, D.N. e.a., (2004), 'Social capital for social work: Toward a definition and conceptual framework', *Social Development Issues*, 26(2/3):22-38, (Lombard, IL: Lyceum Books).

²³ Mathbor, G.M. (2007), 'Enhancement of community preparedness for natural disasters. The roll of social work in building social capital for sustainable disaster relief and management', *International Social Work*, 50(3), 357-369.

Deze brochure werd uitgegeven door Project SOWEDO, Oriëntatie van Sociaal Werk op Duurzame Ontwikkeling, KHLeuven, dept. Sociale School Heverlee, oktober 2009.
 Adres: Groeneweg 151, 3001 Heverlee